

Заповідник-музей "Києво-Печерська Лавра"

/спогади з передвоєнних років/

З Лаврою я була знайома з дитинства, коли мама інкрли брала мене з собою. І не думалося мені, що з Лаврою в мене буде пов'язаний великий відрізок життя. Все тут було казкове: і небо, і сонце, і дерева, церкви і дзвіниця, та й сама земля. А особливо були яскраві та різні люди, які наповнювали її подвір'я, переходи та окремі за-тишні дворики.

Уявіть собі яскравий соняшний день і Ви підійшли до брами Києво-Печерської Лаври. Вузький вхід - і Ви входите під склепіння Троїцької надбрамної церкви. З обох боків неглибокі ніші, в яких стоять білі ні німечні люди, вигляд яких спонукає прочан до подаяння. І одразу Ви виходите на простір. Перед Вашими очима виникають Успенський Со-бор, Дзвіниця й замикають цей простір з обох сторін - келії соборних старців. Ліворуч привертають увагу стрункі ялинки та напрочуд гарні каштани. До Успенського Собору веде широка доріжка, вимощена плитами з сірого каменю. Решта подвір'я - сонячна. Це так виблискує бруків-ка, покладена в торець із жовтої цегли./На жаль, тепер вона під асфе-льтом/ У майбутньому, коли мені доводилося бувати в Лаврі, настрої був святковий і радісно піднесений.

По закінченні 1933 року бібліотечного відділу техніку Комосвіти я мала за призначенням їхати до Золотоноші. Було мені тоді 17 років і навіть у уяві відірватися від мами і родини було страшно. Хотілося працювати в Києві, бути з рідними. Випадок мені допоміг. Я зустріла на вулиці свого шкільного вчителя - Юрія Сергійовича Скрипниченка. Він викладав українську мову й літературу, був дуже гарним із себе й ходив у романтично накинутому на плечі пальті. Звичайно, більшість

учениць були в нього закохані. Дізнавшись, що я маю бібліотечну спеціальність, Юрій Сергійович сказав, що зараз у Києво-Печерській Лаврі шукають бібліотекаря й обіцяв мені допомогти.

Таким чином у серпні 1933 р. я була зарахована бібліотекарем Лаври. До мене там працювала Ганна Володимирівна Шербина. З самого початку свого трудового життя я опинилася в прекрасно підібраній і впорядкованій бібліотеці. Заснував її Митрополит Київський і Галицький Флавіан, на кошти якого для бібліотеки було споруджено і окремих двоповерховий будинок /корпус №5 Лаври/. Ще за свого життя він подарував бібліотеку монахам Києво-Печерської Лаври, та й після того поповнював її й піклувався нею.

Бібліотека Флавіана мала багато капітальних праць з церковної та цивільної історії, мистецтва, довідкових і енциклопедичних видань. Був виданий друком "Систематический каталог книг библиотеки Высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского и Галицкого" /К., 1910. - 677 с./ і доповнення до нього за роки 1910-1914. Каталог і зараз знаходиться у відділі рідкісних книг Державної історичної Бібліотеки, а також у інших великих бібліотеках Києва.

З найбільш цінних і рідкісних видань, які зберігалися в бібліотеці, необхідно відзначити такі:

Biblia Sacra polyglotta у 6-ти великих томах з двома томами лексикона до неї;

migne J. P. Patrologiae cursus completus - series graeca
/161 том/ et *Latina* /221 том/;

Суслов В.В. Памятники древнего русского зодчества. Семь выпусков. Издание Академии Художеств;

Полное Собрание Русских Летописей;

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, изданные Императорской Археологической Комиссией, в 15-ти томах;

Архив Юго-Западной России;

Русская Историческая Библиотека, изданная Археографической комиссией в 25-ти томах;

Сборник Русского Исторического Общества, 128 томов;

Полное /1, 2 и 3-е/ Собрание Законов Российской Империи, 207 томов, кроме указателей и других приложений;

Энциклопедический словарь. Изд. Брокгауза и Эфрона. 41 том с 4-мя дополнительными полутомами;

Художественная галерея Третьяковых в Москве;

Московская Румянцевская Галерея;

Дрезденская и Лондонская картинные галереи. Изд. А.С.Суворина;

Knackfuss H. 96 вып. знаменитых русских и иностранных художников;

Картины Эрмитажа. Изд. А.С.Суворина;

Русские портреты XVIII и XIX ст. 5 томов, та ін.

Бібліотека розміщувалась на другому поверсі в двох залах і кутовій кімнаті. Перший зал був урочистим і справляв враження храму науки. Всі шафи - горіхового дерева, з різьбленими прикрасами та інкрустаціями перламутром. Розміщені вони були по під стінами, утворюючи суцільну стіну. В простінках вікон стояли такі ж, але вузчі шафи. Всі вони були зайняті книжками з історії релігії та церкви. Посередині першого залу, що правив за читальню для музейних працівників, були поставлені два великі столи для нових газет і журналів. Прикрашала зал дуже гарна килимова доріжка.

На протилежній від входу стіні - двері до наступної кімнати. Над дверима висіла біла мармурова дошка з написом "з вибитим позолоченим написом "Библиотека Флавиана Митрополита". Цю дошку невдовзі робітники зняли за розпорядженням начальства, але вона зберігалася в бібліотеці. Кутова кімната мала скромніше обладнання. Під стінами стояли великі шафи для фоліантів. У цій кімнаті були книги з мистец-

тва. В окремій шафі зберігалися речі, привезені Митрополитом Флавіаном із Китаю, де він очолював православну місію.

В другій залі знаходилася література з цивільної історії, мовознавства, белетристика та періодика. Під вікнами, що виходили в колишній митрополичий сад, розмішувалися напівшафи /так звані "стойки"/, в яких ще зберігався картковий каталог бібліотеки. Ці картки відрізнялися від сучасних значно більшим розміром і були написані чітким красивим почерком чорною тушшю або чорнилами рукою самого митрополита. Слід сказати, що Високопреосвященний Флавіан, очевидно, дуже любив своє дітище-бібліотеку, вкладаючи в неї не тільки кошти, а й душу.

В книгосховищі дотримувалися так званої кріпосної розстановки: кожна книгу закріплено за певною шафою, а в межах шафи – за полицею і місцем на полиці. Знаходити книги було легко й зручно. Опалювалася бібліотека калориферами. Я завжди відчувала велику вдячність долі й задоволення, що працювала саме в цій бібліотеці.

Крім Флавіанівської, музей мав і свою власну, нову бібліотеку, поповнювану книгами й періодиком, здебільшого, з історії, філософії, атеїзму, мистецтва. Стара книгозбірня самого Києво-Печерського монастиря знаходилася на другому ярусі Великої Лаврської дзвіниці, підпорядковувалась ^{вона} Всенародній Бібліотеці України. Раз на тиждень приїздив із ВБУ бібліотекар і видавав книги. В 1935-36 рр. цю бібліотеку вивезли на Поділ до філії Всенародньої Бібліотеки України, де вона перетривала лихоліття й збереглася до наших днів.

В самому Заповіднику, коли я почала працювати, проводилась чистка радянського апарату. Засідання комісії з чистки проводилися наприкінці робочого дня, всіх співробітників скликали до цього дійства. Першим, хто підлягав у той день "чистці", був Валентин Андрійович Шугаєвський, відомий український нумізмат. Спочатку він мав розказати

про себе, свою родину і свою роботу. До столу комісії підійшов чоловік середнього зросту, худорлявий, у світлій одежі, напрасованій до блиску. Валентин Андрійович повідомив, що живе він у 20 корпусі Лаври з дружиною й маленькою донечкою. Має наукові праці. Бере участь у створенні музею, описує монетні збірки Києво-Печерської Лаври.

З людей, які оточували мене в Лаврі, найсильніше враження справляли:

Павло Платонович ПОТОЦЬКИЙ;

Відповідно до угоди, складеної з Урядом України, мав бути довічним директором /ученим охоронцем/ власного музею та бібліотеки з історії України, що він їх привіз до Києва з Петрограду. Серед експонатів налічувалося багато цінних картин, зброї, вжиткових речей, альбомів і книг.

Пам'ятаю, як він прогулювався від 6-го корпусу, де розміщувався його музей /територія верхньої Лаври/ широкою доріжкою, що проходила до Успенського Собору. Високий, з військовою виправкою, одягнений у чорне, в білих рукавичках і з моноклем. Був дуже привітним і радо спілкувався з молоддю. При зустрічі любляв частувати цукерками, коробочку яких завжди мав при собі. Жив він у житлових кімнатах при власному музеї разом з дружиною, сестрою дружини та внуком Павлушею.

Петро Петрович КУРІННИЙ,

У той час /осінь 1933 р./ вже колишній директор Заповідника. Його перед тим арештували, проте через деякий час звільнили. Пам'ятаю, як він разом з комісією /по передачі майна Лаври/, з'являвся то тут то там на території, даючи всілякі пояснення й довідки. Високий, стрункий, дуже енергійний.

За його директорства Заповідник-музей розквітав, підтримуючи зв'язки з багатьма музеями світу. Ще впродовж кількох років бібліотека музею діставала поштою наукові праці з музеїв Англії, Франції,

Німеччини та інших країн. При музеї працювала реставраційна майстерня художніх творів. Експозицію музею розгорнули за багатьма напрямками. Видали перший збірник "Український музей" – солідний багатоілюстрований том на доброму папері, складений із статей провідних науковців і знавців музейної справи. На жаль, цей перший випуск виявився останнім.

Микола Миколайович ЧОРНОГУБОВ

Високий на зріст, міцної статури, він був схожий на Стасова, що зійшов з портрета Рєпіна. Працював науковим консультантом з питань мистецтвознавства, музейних цінностей. Запам'ятався такий випадок. При створенні експозиції художник виконав копію картини Рєпіна "Арешт пропагандиста", яку показали консультантові Черногубову.

Микола Миколайович, між іншими зауваженнями, сказав: на його думку, не слід було робити копію більшою за оригінал, і тут же назвав точні розміри оригіналу. Про М.М.Черногубова писав Ігор Грабар у автобіографії "Мое життя".

Надія Володимирівна ГЕППЕНЕР /ЛІНКА/

Старший науковий співробітник музею. Інтелігентна, освічена, толерантна. Дуже привітна з молоддю, приємна в спілкуванні. Брат її, Микола Володимирович Геппенер, працював у рукописному відділі Буянівської бібліотеки.

Назар Олексійович БАГРІЙ

Один із наступних /після П.П.Курінного/ директорів Лаври. Мешкав він разом з дружиною та дітьми в директорських апартаментах /корпус №2 Лаври/ з виходом у великий фруктовий сад. Залишилось у пам'яті, що він любив відпочивати на лавочці перед входом до другого корпусу. Був Назар Олексійович низенького зросту, повнуватий, часто вдягав улітку від сонця бриль і здавався від того ще нижчим.

Юрій Володимирович ОЛАНДЕР

Старший науковий співробітник музею. Привертав увагу своєю інте-

лігентністю, освіченістю. Не маючи міцного здоров'я, був у практичній роботі цілеспрямованим і енергійним. На превеликий жаль, він дуже рано пішов із життя. Похований Ю.В.Оландер на Байковому кладовищі /стара частина/. На його надгробку з світлого каменю напис: "Сотруднику энтузиасту от Музейного городка. 18/УІ 1901 - 27/УІІ 1936". Сьогодні ця могила занедбана.

З інших працівників довоєнного часу пам'ятаю науковців О.І.Михайловського, І.М.Скуленка. 1931 року їх відрядили до Святогорська /Донбас/, де на території колишнього монастиря створили музей - філію Всеукраїнського музейного містечка. Пам'ятаю також М.О.Новицьку, П.А.Карпенка, Ю.А.Лесневського /він і після війни працював у Заповіднику/, М.П.Рудя. Заступником директора по науковій частині та партгором був тов.Бенін, а завідуючим фондами - Каданер. У пам'яті не лишилося їхніх імен і по-батькові. Серед молоді - прийнятих на роботу приблизно разом зі мною - назву Гришу Каліуша, Марусю Труханюк, Лізу Іванову, Жоржа Шульмана, Сашу Лозоватського, Сергія Тихонова, Нюсю Носенко.

Територія Лаври, крім усього, була великим житловим фондом, у якому крім співробітників музею /Потоцького, Черногубова, Шугаєвського, Касперовича, Кржемінського, Карпенка, Багрія, Мотузко, Шелаяєвої, Нікольської/Селівачової/ та ін. знайшли собі притулок і майстерні художники /Александров, Макогон, Макушенко, Міщенко/, а також бандуристи з капели.

1939 року Раднаркомом УРСР прийнято постанову про реорганізацію Заповідника "Киево-Печерська Лавра", внаслідок чого утворились: Управління Історико-культурного Заповідника; Антирелігійний Музей; Історична Бібліотека /на базі бібліотечних фондів Заповідника/. Ця подія змінила і моє життя. Мене перевели на роботу до Історичної Бібліотеки. Разом зі мною були переведені І.М.Тарасєва і Є.І.Іванова /співробітники музейної бібліотеки/.

Хочу торкнутися ще й такої історії. 1938 року, за розпорядженням НКО УРСР і дирекції Музею, я мжи мала скласти списки цінних і рідкісних видань, що знаходились у бібліотеці, а потім і помістити їх у окремі шафи, що й було зроблено. Коли почалася війна, ці книги запакували в ящики й відправили на адресу Харківської Бібліотеки ім. Короленка. Перебуваючи під час війни у Харкові в родичів, я бачила ці ящики у вестибюлі короленківської бібліотеки. Мабуть, вони потрапили звідти до Німеччини.

Чим же закінчилася історія Флавіанівської бібліотеки? На жаль її вивезли до Німеччини разом з прекрасними шафами, стелажками та всім іншим устаткуванням. Цю жахливу картину пограбування бачила я, перебуваючи в грудні 1943 р. у службовому відрядженні в Києві, бо працювала тоді в Харкові, в Книжковій Палаті УРСР.

А люди? Доля деяких була скорботна. Павло Платонович Потоцький разом з дружиною та сестрою дружини були заарештовані 1937 року, в похилему вже віці. Внука Павлушу переселили з 6-го до 7-го корпусу, де він і жив відтоді поруч із нами.

Миколу Миколайовича Черногубова заарештували, коли хвиля арештів пішла вже на спад. Через деякий час звільнили. Я звернула увагу на очі М.М. Черногубова після повернення з арешту - в них відбився весь жах перенесених страждань. Жити йому залишалося недовго, Трагічно при загадкових обставинах в ін загинув восени 1941 року.

Олександр Іванович Михайловський і Назар Олексійович Багрий теж були заарештовані, слід їхній загубився в таборах. Павло Андрійович Карпенко - науковий працівник музею - був заарештований і провів у тюрмах і таборах 18 років, а тоді звільнений - "за відсутністю складу преступлення". Таку довідку він показував співробітникам Музею, з'явившись у Лаврі після відбуття покарання за нескоений злочин.

Закінчилась війна. До Києва поверталися книги з київських бібліотек, які вивезли німецькі команди. В Лаврі створили групи по збиранню цих книг. Але до Державної Історичної Бібліотеки повернулися з Флавіанівського зібрання, на жаль, лише одиниці, багатюща митрополича бібліотека відтепер для України втрачена, доля її невідома.

Н. Селівачева

Ніна Сергіївна Селівачева/Нікольська/

у Києві, 1992-93

СЕЛІВАЧОВА НІНА СЕРГІЇВНА

Борці за владу Рад: Показчик літ. про активних учасників Великої Жовтневої соц. революції і громадян. війни на Україні / Держ. іст. б-ка УРСР; Склад.: Н.С. Селівачова та ін. - К., 1969. - 141 с.

Історія Української РСР: Наук.-допоміж. показчик літ. за рік 1968. / Держ. іст. б-ка УРСР; Склад.: Н.С. Селівачова та ін. - К., 1971. - 414 с.

Історія Української РСР: Наук.-допоміж. показчик літ. за рік 1969 / Держ. іст. б-ка УРСР; Склад.: Н.С. Селівачова та ін. - К., 1974. - 472 с.

Селівачова Н.С. Створимо бібліографію історії Української РСР // Культура і життя. - 1971. - 22 квіт.

Селівачова Н.С. Установча нарада упорядників бібліографії "Історія Української РСР" // Укр. іст. журн. - 1971. - № 7. - С. 157-158.